

קידושין, נישואין ותלמוד תורה בסיפורי רבי עקיבא ובת כלבא שבוע

מן המפורסמות הוא שספרות האגדה איננה מתנזרת מעיסוק בחייהם האישיים של חכמים, ובין השאר היא מקדישה מקום רחב גם למה ש'בינו ובינה'. 'פלישה' זו לעולמם הפרטי של חכמים איננה כמובן חטטנות לשמה, והיא באה מתוך הכרה ש'תורה היא וללמוד אנו צריכים'. אחד מסיפורי האגדה הקלאסיים על חכמי ישראל ונשותיהם הוא הסיפור הידוע על רבי עקיבא ובת כלבא שבוע. מי שינסה לעמוד על מקורם של הדברים בספרות התלמודית יראה מיד שלא סיפור אחד לפנינו, אלא שני סיפורים, או ליתר דיוק שתי מסורות של אותו סיפור – האחד מובא במסכת כתובות (סב ע"ב – סג ע"א) והאחר במסכת נדרים (נ ע"א). מאמר זה יתמקד בהשוואה בין שתי הנוסחאות הללו ובמשמעות ההבדלים שביניהם.

א. מסכת קידושין לכתובות ונדרים

קודם שניתן דעתנו לסיפורים עצמם, שומה עלי להסביר את החריגה הבוטה מן המסגרת שהוגדרה לקובץ מאמרים זה, כ'אגדת מסכת קידושין', היינו את פניית לאגדה שבמסכתות האחרות בסדר נשים.

אכן, יש להודות, פריצה זו של המסגרת איננה מנותקת לחלוטין מן העובדה שמסכת קידושין איננה עשירה, בלשון המעטה, בשמועות של אגדה. יתר על כן, המעט שניתן למצוא בתוך מסכת קידושין איננו עוסק כלל במימושם והגשמתם של חיי הנישואין, אלא דווקא בנושאים אחרים – כיבוד אב ואם, תלמוד תורה, יוחסין, יצר לב האדם ועוד. ברם, מי שיסיק מכך שחז"ל לא מצאו עניין אגדי בנושא הזוגיות והמשפחה איננו אלא טועה. לא מעט מקום הוקדש בספרות התלמודית לעיון בקונפליקטים שחיי הנישואין רצופים בהם, ואף סוגיית אגדה רחבה הוקדשה לנושא, אך לא במסכת קידושין, אלא דווקא במסכת כתובות. ייתכן שהדבר נובע מכך שמסכת קידושין נתפסה על ידי עורכי התלמוד כסובבת סביב קשר הנישואין, היינו צומת ההתהוות של חיי המשפחה, ואילו את חיי הנישואין עצמם – על מערכות היחסים וחיי השגרה שבהם – הם ראו כחלק מעניינה של מסכת כתובות. על כל פנים, גם אנו כבואנו לתור אחר משנתם של חז"ל בנושאים אלו, מוצאים את עצמנו

צועדים בעקבותיהם, ונעתקים לשעה מטרקלין לפרוזדור ומפרוזדור לטרקלין על מנת ללקט מכל פינות ההיכל של סדר נשים.

יחד עם זאת, גם אם לא נתעלם מכך שעניינה של משנת קידושין ביסודה, ולפחות בחלקה הראשון, הוא תורת הקניינים בכלל, אין להתעלם מן הקולות המהדהדים בתוך המרחב המצומצם של האגדה הנמתחת בתוך המסכת הזו. מסתבר שלמרות מיעוט העיסוק באגדה, נמצא מקום בתלמוד הבבלי על מסכת קידושין לשתי סוגיות העוסקות בהתמודדויותיהם של חכמי ישראל עם יצרם - האחת בשלהי פרק א (דפים ט-מ), והאחרת בדף פא, בהקשר להלכות ייחוד. למעשה, גם שיבוצו של פרק 'הלכות ייחוד' עצמו במסכת זו (כבר במשנה) איננו מובן מאליו. נראה שעניין זה איננו מקרי והוא מביא לידי ביטוי תפיסת יסוד ביחס למעשה הקידושין. כי הנה כבר בראש המסכת¹ מבחינה הגמרא בין לשון 'קנין' הפותח את פרק א (ואת המסכת כולה) ללשון 'קידושין' הרווח בפרק ב, ורואה בראשון 'לישנא דאורייתא' בעוד השני מייצג בעיניה את 'לישנא דרבנן'. על השאלה 'מאי לישנא דרבנן' (מהו [כלומר מה עניינו של] לשון דרבנן), באה התשובה מיד: 'דאסר לה אכולי עלמא כהקדש' (שאסר אותה [במעשה זה] על כל העולם כמו הקדש). מושג הקידושין נתפס כאן כמחיל ומטיל איסורים ומגבלות. אין כאן רק הגדרה משפטית-פורמלית. ההגדרה השלילית של הקידושין קובעת את אופיו של המעשה גם מן הבחינה המהותית, ומאירה מתוך כך את עניינה של המסכת בהלכות והליכות על כיבוש היצר.² הגדרה זו משקפת תפיסה שלפיה ליצירת הקשר הזוגי, על ההיבטים החיוביים שלה, יש להקדים את ההתקדשות וההקדשה העצמית במובן של התכנסות והתנזרות מן המתירנות של חיי הרווקות. הפנייה לבניית הבית מותנית בהיפנות מכל הזיקות הדומות האחרות, ומבחינה זו האתגר הנפשי שמציע מעשה הקידושין הוא כיבוש היצר. מסתבר שבניגוד לאופן שבו נתפס קשר הנישואין, בעיקר על ידי צעירים, כריתת הברית הזו אין משמעה רק עידונו של היצר והכוונתו לאפיקים ראויים, אלא גם, וקודם כול, הקרבה עצמית ומחויבות לגידורו וריסונו.

הדרישה המקופלת במעשה הקידושין לכיבוש עצמי והקרבה באה לידי ביטוי גם בסוגיות הליכה של הזוגיות והמשפחה במסכת כתובות. אחת הידועות שבהן היא סוגיית 'היוצאים ברשות' שבבבלי מסכת כתובות (סא ע"ב – סב ע"ב). התשתית ההלכתית של סוגיה זו מתמקדת בהגדרת גבולות מחויבותו ההלכתית של האיש לחיי אישות סדירים ותקינים עם אשתו, והמגבלות המוטלות עליו בגין כך. אולם לדיון ההלכתי מצורפת סדרת סיפורים המחדדת את הרגישות היתרה הנדרשת בנושא זה, מעבר לפורמליזם ההלכתי. כל הסיפורים הללו מחדדים את הקונפליקט העמוק שמזמנים החיים בין חובת האיש לאשתו מחד, לבין המשיכה והחובה לעסוק בתורה, שגם היא הלא 'איילת אהבים ויעלת חן'. את רוב מניינם ובניינם של הסיפורים יש לראות כטרגדיות של כישלון, ומן המפורסמים שבהם הוא הסיפור המזעזע על רב רחומי אשר צערה של אשתו ודמעתה הביאה למותו. הסיפור על רבי עקיבא ובת כלבא שבוע שאנו מבקשים לדון בו כאן, חותם את סדרת הסיפורים הזו, ותפקידו בהקשר זה חשוף וגלוי לעין – להציב לעומת כל הסיפורים הללו את

¹ קידושין ב ע"א-ע"ב. כידוע, הסוגיה הפותחת את מסכת קידושין יוחסה כבר על ידי הגאונים לסבוראים.

² מאלף להיווכח שבעוד שגוף מעשה הקידושין מטיל את המגבלות בעיקר על האשה, שהרי היא זו שאסורה כהקדש, בסיפורי האגדה שבמסכת מי שנדרשים לריסון הם דווקא הגיבורים הגבריים – חכמי ישראל.

המודל החיובי של חיי נישואין שיש בהם הגשמה של אידיאל לימוד התורה מתוך שיתוף והרמוניה. בניגוד לסיפורים הקודמים, כאן האשה מותרת ומקריבה מרצון, ויתר על כן, היא זו שיוזמת, דוחפת ומניעה את תהליך צמיחתו התורנית של רבי עקיבא. בסיפור זה, תורתו של רבי עקיבא נזקפת לזכותה של האשה ('שלי ושלכם – שלה הוא'), באשר היא זו שלקחה אותו – פשוטו כמשמעו – מאחרי הצאן, והיא שעשתהו למי שעתיד להיות ראש וראשון לחכמי ישראל. שיבוצו של סיפור זה בסופה של סוגיית האגדה המחודדת את טרגדיית ההקרבה בחיי הנישואין בא, ללא ספק, לחתום בסוג של מענה לדילמות החריפות הללו, מענה המציע חלופה של חיים שבהם המשמעות והחזון הם כור המחצב לכוח ההקרבה.

ברם, מורכבותה של העלילה מחייבת עיון עומק נוסף באופיו של הקונפליקט ובמענה שניתן לו כאן. את כברת הדרך הנוספת הזו בתוך נפתוליה של האגדה הזו אני מבקש לעשות באמצעות השוואה למקבילה אחרת לסיפור זה, המובאת גם היא בתלמוד הבבלי, במסכת נדרים. נעיין אפוא בסיפור רבי עקיבא ובת כלבא שבוע בגירסתו שבמסכת כתובות (להלן: 'גירסה א'), ובאותו סיפור בגירסתו שבמסכת נדרים ('גירסה ב').³ שני הסיפורים, אשר במקור באים בארמית, מובאים כאן בתרגום צמוד לעברית.⁴

גירסה א - בבלי כתובות סב ע"ב - סג ע"א:

תרגום:	מקור:
רבי עקיבא - הרועה של בן כלבא שבוע היה.	רבי עקיבא רעיא דבן כלבא שבוע הוה
ראתה אותו בתו שהוא צנוע ומעולה,	חזיתיה ברתייה דהוה צניע ומעלי
אמרה לו: אם אתקדש לך, תלך לבית המדרש?	אמרה ליה אי מקדשנא לך אזלת לבי רב
אמר לה: כן.	אמר לה אין
התקדשה לו בצנעה ושלחתו.	איקדשא ליה בצניעה ושדרתייה
שמע אביה, הוציאה מביתו והדירה הנאה מנכסיו.	שמע אבוה אפקה מביתיה אדרה הנאה מנכסיה
הלך, ישב שתיים עשרה שנה בבית המדרש.	אזיל יתיב תרי סרי שנין כבי רב
כשבא, הביא עמו שנים עשר אלף תלמידים.	כי אתא אייתי בהדיה תרי סרי אלפי תלמידי

³ יש לציין ששני הסיפורים הללו משקפים גם שתי גרסאות ביחס לתחילת דרכו של רבי עקיבא. בהקשר זה יש לציין גירסה נוספת לתחילת דרכו של רבי עקיבא, המובאת באבות דרבי נתן, נו"ב, יג, שם לא נזכרת האשה כלל, והתעוררותו של רבי עקיבא באה שם מתוך התבוננותו בבאר ובאבנים הנשחקות מכוח המים. סיפור זה, כמובן, איננו מקבילה למסורת שלפנינו, ולכן הוא גם איננו רלוונטי לדיוננו כאן.

⁴ הציטוטים מן התלמוד הבבלי מובאים כאן על פי דפוס וילנה (ראם) תר"מ-תרמ"ו, בתיקונים נחוצים ע"פ כתבי יד.

שמע זקן אחד שאומר לה: כמה תתנהגי כאלמנה מחיים,	שמעיה לה הוא סבא דקאמר לה עד כמה קא מדברת אלמנות חיים
אמרה לו: אם לי ישמע, ישב שתים עשרה שנים נוספות.	אמרה ליה אי לדידי ציית יתיב תרי סרי שני אחריני
אמר: עתה ברשות אני עושה. חזר, הלך וישב שתים עשרה שנים נוספות בבית המדרש. כשבא הביא עמו עשרים וארבעה אלף תלמידים. שמעה אשתו, הייתה יוצאת לקראתו, אמרו לה השכנות: שאלי כלי לבוש והתכסי. אמרה להם: יודע צדיק נפש בהמתו. כשבאה אליו נפלה על פניה נושקת לרגלו. היו דוחפים אותה שמשו. אמר להם: הניחוהו, שלי ושלכם – שלה הוא. שמע אביה שבא אדם גדול לעיר, אמר: אלך אליו, אולי יפר לי את נדרי. בא אליו, אמר לו: על דעת אדם גדול, האם נדרת? אמר לו: אפילו פרק אחד ואפילו הלכה אחת. אמר לו: אני הוא. נפל על פניו ונשק לרגלו, ונתן לו מחצית ממונו.	אמר ברשות קא עבידנא הדר אזיל ויתיב תרי סרי שני אחריני בבי רב כי אתא אייתי בהדיה עשרין וארבעה אלפי תלמידי שמעה דביתהו הות קא נפקא לאפיה אמרו לה שיבבתא שאלי מאני לבוש ואיכסאי אמרה להו יודע צדיק נפש בהמתו כי מטיא לגביה נפלה על אפה קא מנשקא ליה לכרעיה הו קא מדחפי לה שמעיה אמר להו שבקוה שלי ושלכם שלה הוא שמע אבוא דאתא גברא רבה למתא אמר איזיל לגביה אפשר דמפר נדראי אתא לגביה אמר ליה אדעתא דגברא רבה מי נדרת אמר ליה אפילו פרק אחד ואפילו הלכה אחת אמר ליה אנא הוא נפל על אפיה ונשקיה על כרעיה ויהיב ליה פלגא ממוניה

גירסה ב של הסיפור משובצת במסכת נדרים, ככל הנראה בשל עניין הנדר (של בן כלבא שבוע) והתרתו. אולם גם בסיפור זה נעיינ בעיקרו של דבר כשלעצמו, בלא קשר וזיקה להקשרו הרחב בסוגיית הבבלי שבה הוא משובץ:

גירסה ב - בבלי נדרים נ ע"א:

מקור:

רבי עקיבא איתקדשת ליה ברתייה
 דבר כלבא שבוע
 שמע בר כלבא שבוע
 אדרה הנאה מכל נכסיה
 אזלא ואיתנסיבה ליה
 בסיתוא הוה גנו בי תיבנא
 הוה קא מנקיט לה תיבנא מן מזייה
 אמר לה אי הואי לי
 רמינא ליך ירושלים דדהבא
 אתא אליהו אידמי להון כאנשא
 וקא קרי אבבא
 אמר להו הכו לי פורתא דתיבנא
 דילדת אתתי ולית לי
 מידעם לאגונה
 אמר לה רבי עקיבא לאנתתיה
 חזי גברא דאפילו
 תיבנא לא אית ליה
 אמרה ליה זיל הוי בי רב
 אזל הוה תרתי סרי שנין קמי
 דרבי אליעזר ורבי יהושע
 למישלם תרתי סרי שנין קא
 אתא לביתיה
 שמע מן אחורי ביתיה
 דקאמר לה חד רשע
 לדביתהו שפיר עביד ליך אבוך
 חדא דלא דמי ליך
 ועוד שבקך ארמלות חיות
 כולהון שנין
 אמרה ליה אי צאית לדילי ליהוי
 תרתי סרי שנין אחרנייתא
 אמר הואיל ויהבת לי רשותא
 איהדר לאחורי
 הדר אזל הוה תרתי סרי
 שני אחרנייתא
 אתא בעשרין וארבעה אלפין

תרגום:

רבי עקיבא, התקדשה לו בתו
 של בן כלבא שבוע.
 שמע כלבא שבוע,
 הדירה הנאה מכל נכסיו.
 הלכה ונישאה לו.
 בחורף היו גרים בבית התבן,
 היה נוטל לה תבן משערו.
 אמר לה: אם היה לי,
 הייתי נותן לך ירושלים של זהב.
 בא אליהו, נדמה להם כאיש,
 והיה קורא בפתח.
 אמר להם: תנו לי מעט תבן,
 שאשתי ילדה ואין לי
 דבר שתשכב עליו.
 אמר לה רבי עקיבא לאשתו:
 ראי את האדם הזה, שאפילו
 תבן אין לו.
 אמרה לו: לך יהיה בבית המדרש.
 הלך, היה שתים עשרה שנה לפני
 רבי אליעזר ורבי יהושע.
 כשתמו שתים עשרה שנים, עמד
 ובא לביתו.
 שמע מאחורי ביתו
 שאמר רשע
 לאשתו: יפה עשה לך אביך,
 אחת - שאין (הוא) דומה לך,
 ועוד - עזבך לאלמנות מחיים
 כל שנתייך.
 אמרה לו: אם לי ישמע, יהיה
 שתים עשרה שנים נוספות.
 אמר: הואיל ונתנה לי רשות
 אחזור לאחורי.
 חזר, הלך, היה שתים עשרה
 שנים נוספות.
 בא עם עשרים וארבעה אלף

<p>זוגות תלמידים. יצאו כולם לקראתו, ואף היא עמדה לצאת לקראתו. אמר לה אותו רשע: ואת - להיכן? אמרה לו: יודע צדיק נפש בהמתו. באה להיראות לו, והיו דוחים אותה חכמים. אמר להם: הניחוהו, שלי ושלכם — שלה הוא. שמע בן כלבא שבוע, בא ונשאל על נדרו, והותרו (הנאה) מנכסיו.</p>	<p>זוגי תלמידי נפוק כולי עלמא לאפיה ואף היא קמת למיפק לאפיה אמר לה ההוא רשיעא ואת להיכא אמרה ליה יודע צדיק נפש בהמתו אתת לאיתחזויי ליה קא מדחו לה רבנן אמר להון הניחוהו לה שלי ושלכם שלה הוא שמע בר כלבא שבוע אתא ואיתשיל על נידריה ואשתריי מנכסיה.</p>
---	---

המוטיבים המשותפים בין שתי הגרסאות בולטים ביותר, והם אינם מניחים כל ברירה שהיא אלא להסיק כי מדובר בשתי גרסאות של אותו סיפור ולא במחלוקת בין שתי מסורות שונות. מסירה והעתקה של מסורת אגדה בשתי דרכים שונות מביאה לידי ביטוי לעיתים הדגשים שונים, מגמות רוחניות שונות (אם כי לא בהכרח סותרות), ולעיתים גם הבדלים של גישה ביחס לנושא הנידון. כפי שנראה, כך הוא גם ביחס לשתי הגרסאות של הסיפור שלפנינו. לצורך הדיון נביא כאן שוב את שני הסיפורים, כשהם פרושים זה בצד זה וזה לעומת זה:

גירסה א (בבלי כתובות סב ע"ב)	גירסה ב (בבלי נדרים נ ע"א)
א. רבי עקיבא רעיא דבן כלבא שבוע הוה, חזיתיה ברתיה דהוה צניע ומעלי, אמרה ליה: אי מקדשנא לך אזלת לבי רב? אמר לה: אין. איקדשא ליה בצניעה ושדרתיה.	רבי עקיבא איתקדשת ליה ברתיה דבר כלבא שבוע,
ב. שמע אבוה, אפקה מביתיה, אדרה הנאה מנכסיה.	שמע בר כלבא שבוע אדרה הנאה מכל נכסיה, אזלא ואיתנסיבה ליה.
ג.	בסיתוא הוה גנו בי תיבנא, הוה קא מנקיט לה תיבנא מן מזייה, אמר לה: אי הואי לי, רמינא ליך ירושלים דדהבא. אתא אליהו אידמי להון כאנשא וקא קרי אבבא, אמר להו: הבו לי פורתא דתיבנא, דילדת אתתי ולית לי מידעם לאגונה. אמר לה רבי עקיבא לאנתתיה: חזי גברא דאפילו תיבנא לא אית ליה. אמרה ליה: זיל הוי בי רב,

<p>אזל תרתי סרי שנין קמי דרבי אליעזר ורבי יהושע.</p>	<p>ד. אזיל יתיב תרי סרי שנין בבי רב.</p>
<p>למישלם תרתי סרי שנין קא אתא לביתיה, שמע מן אחורי ביתיה דקאמר לה חד רשע לדביתהו: שפיר עביד ליך אבוך, חדא, דלא דמי ליך, ועוד, שבקך ארמלות חיות כולהון שנין. אמרה ליה: אי צאית לדילי ליהוי תרתי סרי שנין אחרנייתא. אמר: הואיל ויהבת לי רשותא איהדר לאחורי. הדר אזל הוה תרתי סרי שני אחרנייתא</p>	<p>ה. כי אתא, אייתי בהדיה תרי סרי אלפי תלמידי. שמעיה להווא סבא דקאמר לה: עד כמה קא מדברת אלמנות חיים? אמרה ליה: אי לדידי ציית, יתיב תרי סרי שני אחרני. אמר: ברשות קא עבידנא, הדר אזיל ויתיב תרי סרי שני אחרני בבי רב.</p>
<p>אתא בעשרין וארבעה אלפיין זוגי תלמידי</p>	<p>ו. כי אתא, אייתי בהדיה עשרין וארבעה אלפי תלמידי.</p>
<p>נפוק כולי עלמא לאפיה. ואף היא קמת למיפק לאפיה, אמר לה ההוא רשיעא: ואת להיכא? אמרה ליה: יודע צדיק נפש בהמתו.</p>	<p>ז. שמעיה דביתהו, הות קא נפקא לאפיה, אמרו לה שיבבתא: שאילי מאני לבוש ואיכסאי, אמרה להו: יודע צדיק נפש בהמתו.</p>
<p>אתא לאיתחזויי ליה, קא מדחן לה רבנן, אמר להון: הניחו לה, שלי ושלכם שלה הוא.</p>	<p>ח. כי מטיא לגביה, נפלה על אפה קא מנשקא ליה לכרעיה, הוה קא מדחפי לה שמעיה, אמר להו: שבקוה, שלי ושלכם שלה הוא.</p>
<p>שמע בר כלבא שבוע, אתא ואיתשיל על נידריה ואשתריי מנכסיה.</p>	<p>ט. שמע אבוה דאתא גברא רבה למתא, אמר: איזיל לגביה, אפשר דמפר נדראי. אתא לגביה, אמר ליה: אדעתא דגברא רבה מי נדרת? אמר ליה: אפילו פרק אחד ואפילו הלכה אחת. אמר ליה: אנא הוא, נפל על אפיה ונשקיה על כרעיה, ויהיב ליה פלגא ממוניה.</p>

מעבר לשינויים לשוניים וסגנוניים, נקל להבחין כאן בהבדלים מהותיים המשפיעים על אופי העלילה. בגירסה ב חסר בתחילת הסיפור המצג המבהיר מי ומה היה רבי עקיבא בטרם קשר את חייו בבת כלבא שבוע. אין מדובר כאן בעניין שולי – הלא על פי גירסה א, זו למעשה העילה לכעסו של האב ולנדרו הזועם. נראה שלבעל גירסה ב אין כלל עניין בנושא זה, ואת זרקורי הסיפור הוא מבקש להפנות למקום אחר. ואכן, מאידך, גירסה ב מרחיבה ומפתחת במקום אחר שבו גירסה א שותקת לחלוטין – בתיאור חיי הנישואין עצמם של בני הזוג במעונם הדל בבית התבן. ההרחבה של גירסה א לעומת גירסה ב בפרק הפותח ובפרק החותם של הסיפור, ושתיקתה לחלוטין בפרק ג של הסיפור, מלמדת אכן שכל אחת משתי הגרסאות מבקשת לרקום את העלילה סביב מוקד אחר. גירסה א מתעניינת בעניין הבחירה של בת הגביר ברועה הצאן, ובהקשר זה היא מבקשת לסמן מגמה חתרנית כנגד המוסכמה החברתית המעמידה את דמות התלמיד-חכם בראש הסולם החברתי ושופטת את האדם על פי בקיאותו ולמדנותו בלבד. האשה גיבורת הסיפור, על פי גירסה זו, מציבה חלופה למוסכמה החברתית, כאשר היא דבקה דווקא במי שהוא 'צניע ומעלי', היינו צנוע ומעולה,

גם אם אין לו יד ורגל בתורה. דווקא בתכונות אלה מוצאת היא את המפתח לצמיחתו של מי שעתיד להיות רבם של כל תלמידי החכמים כולם. גירסה ב, לעומת זאת, מתמקדת בחיי הנישואין עצמם ובטיבם. בעוד גירסה א מציינת את קידושיה של האשה לרבי עקיבא, ואיננה אומרת דבר על הנישואין (מה שמעורר את הרעיון שמא על פי גירסה זו תקופת לימודיו הארוכה של רבי עקיבא קדמה לנישואין!), גירסה ב מלווה את בני הזוג משלב הקידושין לשלב הנישואין,⁵ וממנה אל תיאור חיי השגרה של העוני והאהבה. כאן, בפרק המזמין אותנו אל תוך מעונם הדל של גיבורי הסיפור, נעוץ המפתח ללבו של הסיפור על פי גירסה זו. בפרק זה נמקד את עיונו כעת.

ב. מבית התבן לבית המדרש

שגרת חייהם של רבי עקיבא וכת כלבא שבוע נצבעת כאן בצבעים עזים של עוני ודלות. אם דווקא בחורף ('בסיתוא') הם היו גרים בבית התבן, משמע, בקיץ הם חבשו את ספסלי הגן הציבורי, ועל כל פנים התגוררו, ככל הנראה, תחת כיפת השמים. אולם הסיפור איננו מרחיב ומעמיק בתיאור העוני. תחת זאת הוא בוחן את מה שמתפתח בין בני הזוג בתוך בית התבן ביד אמן וברגישות מופלאה. על רבי עקיבא הוא מספר ש'היה קא מנקיט לה תיבנא מן מזייה' – היה נוטל לה תבן משערו.⁶ תיאור זה במקומו כאן, לפני מאמרו: 'אי הוא לי, רמינא לך ירושלים דדהבא' (היינו: אם היה לי, הייתי נותן לך ירושלים של זהב), אין לו פירוש אחר, אלא שהאיש האוהב מבקש לתת לאשתו את הדבר היחיד שהוא מסוגל בעוניו להעניק לה, והוא – מעט תבן משערו. כאן נפער הפער הבלתי נסבל בין מה שרבי עקיבא היה רוצה לתת באהבתו לרעייתו לבין מה שהוא מסוגל לתת בפועל – זהו הפער שבין התכשיט היקר 'ירושלים של זהב' לבין מעט תבן משער הראש (שממילא במתבן הוא מצוי בשפע...).

כאן מעביר המספר את רשות הדיבור לאשה, אשר בדבריה משלחת אותו לבית המדרש – 'זיל הוי בי רבי'. אך מהו ההקשר שבו יש להבין את הדברים? האם ניתן לראות כאן תשובה לדברי האהבה שהרעיף עליה רבי עקיבא? ומדי בכלל הנימה שבה יש לקרוא את האמירה הזו – האם כהצעה, בקשה, דרישה? אכן נראה, שדבריה הללו של האשה נענים הם לנהמת לבו הנואשת של האוהב, אשר אין בידו להביע את אהבתו ולהעניק לאהובתו את אשר הוא חפץ. וכאן בוקעת מנהמת לבה משאת הנפש שלה, שאיננה לא כסף ולא זהב, לא אבנים טובות ואפילו לא תבן, אלא – לך היה בבית המדרש. הבקשה מנוסחת כקלה שבקלות, שהרי אין היא תובעת ממנו שיהיה לתלמיד חכם,

⁵ נראה ש'מתיחת' העלילה באמצעות החלוקה בין הקידושין לנישואין באה להדגיש את נחישותה של האשה במעשיה, שהרי בין השלבים הללו נפל דבר בחייה – אביה הדירה מכל נכסיו, ואף על פי כן ולמרות הכל היא דבקה בדרכה. 'מתיחה' דומה של העלילה באה לידי ביטוי (בשני הסיפורים) בחלוקה של שנות הלימודים לשניים – שנים עשרה שנה ועוד שנים עשרה שנה. גם כאן, בין אלו לאלו מופיע אותו 'זקן' (על פי גירסה אחת) או 'רשע' (על פי הגירסה האחרת) ומבקש להפיל את רוחה. גם כאן, כמו למעלה, אפיזודה זו רק מחדדת את נחישותה של האשה ואת דבקותה במימוש דרכה ובמיצויה עד תום.

⁶ יש להעיר כי הנוסח המדויק כאן איננו ברור לגמרי, כאשר יש הגורסים 'קא מנקיט ליה', היינו: היה לוקח לו, ואחרים גורסים כנוסח שלמעלה, 'לה'. גם הטייתה של המילה 'מזייה' איננו חד משמעית, והוא יכול להתפרש 'שערו' או 'שערה', ראו רש"י ור"ן על אחר. לגופו של עניין, אין הבדל בין הגירסאות השונות, והכל עולה למקום אחד.

אפילו לא (גם אם ברור שזוהי כוונת הדברים באמת) שילמד תורה, אלא 'הוי' – היה. בקשה צנועה שאין מי שאין בידו לקיים.

הליכתו של רבי עקיבא לבית המדרש באה כאן כהיענות למילוי רצונה של האשה ולביטוי של אהבה כלפיה, והליכה זו איננה דבר של מה בכך. עבור מי שעדיין לא טעם טעמה של תורה, עשויה להיות בכך מידה רבה מאד של הקרבה, מה עוד שבאופן פרדוקסלי מילוי רצונה זה של אהבת נפשו עתיד להרחיק אותו ממנה. אולם לא ניתן להתעלם מכך שבהקשר הרחב של הסיפור, שליחתו של אישה אל בית המדרש נתפס בראש ובראשונה כהקרבתה שלה עבורו. זוהי הלא טענתו של 'אותו רשע': 'אלמנות חיות כל שנין', וטענה זו כלל לא מוכחשת על ידה – היא רק מבקשת להמשיך בדרכה ולהעניק לו 'תרי סרי שנין אחרנייתא' – שתיים עשרה שנים נוספות. בקרבן זה מצידה מכיר גם רבי עקיבא עצמו אשר מבהיר לתלמידיו בשיאה של הדרמה: 'שלי ושלכם שלה הוא' – תורת-תורתכם הוא פרי מפעלה וקרבן חייה. נמצינו למדים אפוא שאותו מעשה עצמו – הליכתו של רבי עקיבא לתלמוד תורה הוא ביטוי נעלה לאהבתו כלפיה, אך לא פחות מכך – לאהבתה כלפיו. ושמה ניתן לשוב ולקרוא את בקשתה של האשה ממנו כהפצרה לתת לה את ההזדמנות לתת לו. כך, מתוך בית התבן, משתקפת מסכת אהבה עמוקה המבוססת על רצון הדדי עז לתת, להעניק ולהקריב.

ג. אהבה, תורה ואהבת תורה

הסיפור על רבי עקיבא ובת כלבא שבוע על פי גרסתו בבבלי נדרים (גירסה ב), הינו מן המעטים בספרות התלמודית שניתן לראות בהם סיפור אהבה. לא אהבת תורה – כאלה לפנינו לרוב. גם לא אהבת ה' או אהבת הרע. הסיפור שלפנינו הוא סיפור אהבה עמוק, מרגש ומאלף בין איש לאשתו, ובין אשה לאישה. אך איזה מקום תופסת כאן תורתו הגדולה של רבי עקיבא? קשה לראות בה עניין צדדי בלבד, המשמש את עניינו העיקרי של הסיפור. עדיין אנו אומרים שהסיפור שלפנינו הוא אחת מן הגירסאות החשובות לסיפור תחילתו של רבי עקיבא ולדרכו הארוכה של אחד מגדולי התנאים, אם לא הגדול שבהם. אלא שסיפור צמיחתו של החכם משולב וארוג כאן באופן לא מקרי בסיפור האהבה שבין האיש לרעייתו.

כדי לעמוד על טיב היחס והזיקה שבין שני המוקדים הללו של הסיפור, נשוב להשוות בין הסיפור הזה לגירסתו האחרת שבמסכת כתובות (גירסה א). הצד השווה הוא שבשני הסיפורים האשה היא היוזמת והיא המניעה את תהליך צמיחתו של בעלה בתוככי בית המדרש. אלא שבכל אחד מן הסיפורים ננקטת יוזמה זו בנקודת זמן אחרת על ציר התפתחות העלילה. על פי גירסה א, הדבר מוצע על ידי האשה כתנאי להסכמתה להינשא לו ('אי מקדישנא לך אזלת לבי רב?'). עניין זה עולה בקנה אחד עם מגמתו הכללית של הסיפור שהוא ותפוסת היסוד המניעה בו את מעשיה של האשה ואת העלילה כולה. לפיה מי שהוא 'צנוע ומעולה', אף אם לא למד תורה כלל, אם רק יוכל לבית המדרש ו'יהיה בו', עתיד לעשות פרי ואף להיות לגדול תלמידי החכמים שבדור. הצעתה זו של האשה היא פרי יוזמתה המתוכננת והמושכלת מראש. אין היא נובעת מתוך רגש של אהבה לאישה, אלא כפרי תובנה ותפוסת עולם. לעומת כל זאת, גירסת נדרים של הסיפור (גירסה ב) איננה מכירה את ההתניה הזו כלל. הסיפור פותח בכך שהאשה התקדשה ללא תנאי וללא שיג ושיח. הבקשה

ללמוד תורה באה כאן, כפי שהראינו למעלה, כביטוי לאהבה, לרצון המפעם באשה כמו באיש, לתת זה לזו ולהקריב זו עבור זה. כאן הליכתו של רבי עקיבא לבית המדרש איננה הבסיס להעמדתה של המשפחה, אלא מונעת ומוזנת מתוכה ומכוחה. צמיחתו של החכם ודבקותו בתורה לאורך ימים ושנים היא אפוא פרי שותפות החיים וקרבת הנפש.

אם נשוב לנקודת המוצא של דברינו, לתביעה לכיבוש עצמי ולויתור, מסתבר שגם כאן כל אחד מן הסיפורים נושא בשורה אחרת. הסיפור על פי גירסתו שבכתובות מציג את האשה כשותפה וכמי שמקריבה עצמה עבור המטרה הנעלה. על פי גירסת נדרים, לעומת זאת, אין מדובר כלל וכלל על ויתור אלא על הביטוי הנעלה ביותר הטמון במעמקי הלב. בלהט התורה המתנשא בדמות הענק של רבי עקיבא מתגלמת בסיפור זה האהבה המופלאה והמופתית של בני הזוג.

ד. סוף דבר

אחד האתגרים החשובים והמרתקים עבור כל מי שמצוי באגדה התלמודית הוא הבנת גלגוליה של מסורת אגדה מסוימת בתוך מרחביה הנפתלים של הספרות התלמודית. כיצד ניתן להתמודד עם ריבוי פנים זה? דרך אחת היא, כידוע, לנסות לזהות ולהבחין במאפיינים היסטוריים וספרותיים כלליים: בין המוקדם למאוחר, בין הארץ-ישראלי לבבלי, בין השלם לקטוע ובין המקורי למעובד. כל אלה הם בעלי ערך רב וקשה להפריז בחשיבותם. עם כל זאת, עבור מבקשי הרוח כל אלו ישמשו רק כלים למטרה העיקרית, שהיא המשמעות. הדרכים השונות שבהן בחרו בעלי המסורות הללו להעביר את הסיפור עשויות לשקף הבדלי גישה ולעתים גם פערים בתפיסות עולם. אכן, אין בהכרח פירושו של דבר שהגירסאות השונות מודעות זו לזו ומשוחחות זו עם זו. לעתים דווקא האופי התמים והישיר עשוי לפתוח בפנינו צוהר אל העולם הרוחני שמתוכו צומח הסיפור, ואל תפיסת העולם המזינה אותו. כמעט ולא ניתן לספר את סיפור רבי עקיבא ובת כלבא שבוע בלא לומר דבר, במפורש או במשתמע, על הקונפליקט שבין לימוד תורה למחויבות משפחתית. הביוגרפיה של רבי עקיבא (על פי סיפור זה) פשוט איננה מאפשרת 'דרך מילוט' מן השאלה הקשה הזו. כמו במקרים רבים אחרים, אם בחרת לספר את הסיפור – בחרת לחשוף את רחשי לבך ביחס לנושא עדין ורגיש זה.

ואכן, בחינה מדוקדקת של שתי הגירסאות שנידונו כאן העלתה גישות שונות, ולפחות עמדות נפשיות שונות, ביחס לשאלה המדוברת. האחת מבקשת לפתור את הקונפליקט באמצעות מפתח ההקרבה האישית. ההתנגשות הבלתי נמנעת הזו בין חיי המשפחה לאידיאל של לימוד התורה עשויה לחולל טרגדיות, כפי שעולה מסדרת הסיפורים המקדימים לסיפור דנן בסוגיית כתובות. על כן, פתרון לבעיה יבוא רק מתוך הכרה אמיתית ואמונה עמוקה של האשה (שהיא היא היוזמת ומחוללת את הליכתו של רבי עקיבא לבית המדרש) בערך הטמון בלימוד תורה. לעומת כל זאת, הגישה האחרת, המשתמעת מן הסיפור שבמסכת נדרים, למעשה איננה מכירה כלל בקונפליקט. היא איננה רואה בויתור ובהקרבה הכרח בל יגונה לשם מימוש ערך לימוד התורה. נהפוך הוא - לימוד התורה הוא רק ביטוי אפשרי להרמוניה האידיאלית שבחיי הנישואין ולמימוש האהבה בין

בני הזוג. בעיני מספר אגדת מסכת נדרים, דווקא האידיליה של חיי האהבה עשויה לטמון בחובה את הזרע העמוק שממנו תצמח דמותו של רבי עקיבא.

איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם? את הפער שניסיתי לזהות ולחדד כאן בין שתי המסורות, אין צורך לראות כחלופות מנוגדות. גם אם עולמות שונים לפנינו, ניתן בהחלט לתת לשניהם מקום בתוך עולם רוחני דינמי ומתפתח. אין ספק שהמודל השני נעלה יותר והוא בנוי על שלמות הרמונית של חיי נישואין שאליה יש לשאוף. יחד עם זאת, אין להתעלם מן העובדה שעבור מי שעדיין לא השיג את המעלה הזו, הקריאה ליותר ולהקרבה הדדיים בחיי הנישואין מתוך אמונה משותפת והכרה עמוקה בערכים הניבטים מבעד לחלון הבית המשפחתי היא המענה האולטימטיבי לקונפליקטים הכרוכים בחיים של הגשמה ומשמעות.